

Aleksandar Lebl
publicista, Beograd

ANTISEMITIZAM U SRBIJI

Rezime: Autor ističe činjenicu da su gotovo sve ekstremističke partije, organizacije i pokreti istovremeno i antisemitski. Najjači je verski antisemitizam, koji je najčešće osnova i svih ostalih. Hrišćanske dogme o Jevrejima kao Bogoučicama sredinom prošlog veka odrekla se katolička crkva, dok je u pravoslavnoj ona još uvek na snazi. Pošto se tekst bavi antisemitizmom u Srbiji, autor daje kratak pregled položaja Jevreja u Srbiji kroz istoriju, kao i hronologiju i oblike antisemitizma. Između dva svetska rata najistaknutiji propagatori antisemitizma u Srbiji bili su bogomoljački pokret Nikolaja Velimirovića, pokret „Zbor“ Dimitrija Ljotića, petparačka štampa i list *Vreme* pred Drugi svetski rat. Vlada Cvetković-Maček je 1940. donela dve antisemitske uredbe. Nakon Drugog svetskog rata i holokausta, dolaskom komunista na vlast i uvođenjem nacionalne i verske ravnopravnosti antisemitizam u Srbiji prestaje, da bi osamdesetih godina ponovo počeo da se javlja, najpre pojavom *Protokola sionskih mudraca*, a onda i formiranjem raznih šovinističkih i rasističkih organizacija, protiv kojih demokratska vlast mlako reaguje. U pojedinim novinskim tekstovima i knjigama Srbi se prikazuju kao žrtve jevrejske zavere. Autor zamera što nije usvojen predlog da se kao krivično delo u Krivični zakon Srbije unese negiranje holokausta, gasnih komora, veličanje Hitlera i slično.

Ključne reči: antisemitizam, verski antisemitizam, Jevreji, Srpska pravoslavna crkva, Srbija

Antisemitizam je s pravom uključen u teme kojima ćemo se baviti na ovom skupu posvećenom ekstremizmu, jer gotovo da nigde nema ekstremističke partije, pokreta ili organizacije koji nisu i antisemitski. Pošto Jevreji nisu jedini semiti, mnogi smatraju termin **antisemitizam** neadekvatnim (skovao ga je 1879. ili 1880. godine nemački novinar Vilhelm Mar, autor mnogih antijevrejskih članaka) i smatraju da je bolji **judeofobija**. No i ja se služim njime, jer je ušao u upotrebu širom sveta.

Odmah na početku da preciziram tri stvari. Prvo, kada povezujem ekstremizam i antisemitizam ne mislim samo na desni ekstremizam, danas uglavnom neofašizam i neonacizam (te reči ne smatram potpunim sinonimima). Bilo je i ima levih ekstremista antisemita, Staljin na primer. On je poubijao velik broj Jevreja optuživanih za jevrejski nacionalizam, cionizam, kosmopolitizam. ...Ovde ne govorim o desetinama hiljada Je-

vreja stradalih, kao i milioni drugih građana SSSR, članova SKP(b) i ne-partijaca, zbog raznih “skretanja” ili drugih “zločina”. Antisemitizma je bilo i u drugim komunističkim partijama. Danas u KP Rusije, kojoj je na čelu Zjuganov, ima otvorenih antisemita, kao što je jedan general, član CK, koji se nije ustručavao da javno usklikne “Smrt Jevrejima!”

Drugo, povezanost ekstremizma i antisemitizma ne znači da ga nema i u demokratskim političkim i ostalim organizacijama, ili kod običnog sveta. Predrasude i mržnja prema Jevrejima postoje vekovima, pri čemu je najjači bio i najduže trajao, ponegde sve do naših dana, verski antisemitizam. Hrišćanske crkvene dogme o Jevrejima kao bogoubica ma prva i dosad jedina se odrekla katolička crkva u drugoj polovini prošlog veka, na Drugom vatikanskom koncilu. U pravoslavnoj crkvi je još na snazi, jer se smatra da tu dogmu može izmeniti samo vaseljenski sabor (koji nije održan od onog u Nikeji 787. godine).

Verski antisemitizam često je bio osnova za njegove druge oblike. Danas je veoma rasprostranjen kao anticionizam i antiizraelizam. Ovo potonje ne izjednačavam s kritikom politike izraelske vlade, koja je legitimna i koja, često veoma žestoka, dolazi i iz redova Jevreja u Izraelu i van njega. Sasvim drugo je kada se Izraelu poriče pravo na postojanje, ili kada neki koji su doskora tvrdili kako nije bilo holokausta, gasnih komora i slično, danas tvrde kako su Jevreji u Izraelu od dojučerašnjih žrtava postali dželati. Ovo je naročito “in” u delu intelektualnih krugova Zapadne Evrope. Antiizraelizam je ojačao i u nekim socijalističkim i socijaldemokratskim partijama, koje su nekada davale bezrezervnu podršku Izraelu. Kada je Jugoslavija 1967. godine prekinula diplomatske odnose s Izraelom zbog napada na Egipat (pošto je predsednik Naser izdejstvovao povlačenje mirovnih trupa UN i zatvorio Crveno more za izraelske brodove), evropske leve partije prekinule su dotle razvijenu saradnju sa SKJ i SSRNJ, jer je Jugoslavija osudila Izrael, jedinu demokratsku zemlju Bliskog istoka, a podržala diktatorske i feudalne režime tog regiona.

Treće, podsetiću da za postojanje antisemitizma uopšte nisu potrebni Jevreji. Ima ga i u zemljama u kojima nema, ili više nema Jevreja. Jevreje mrze i ljudi koji nikada u životu nisu susreli nijednog Jevrejina. Antisemitska propaganda ima globalne razmere i u stvaranju negativne slike o Jevrejima služi se svim mogućim sredstvima... Ovim ne želim da Jevreje predstavim kao savršene, bezgrešne ljude. Kao i u svakom narodu, i u jevrejskom nas ima svakakvih.

Preći ću sada na Srbiju. Niko ne zna koliko tačno Jevreja danas ima u našoj republici. Poslednji zvanični popis, s početka 2002. godine, daje broj 1.158, koliko se popisanih izjasnilo kao Jevreji po narodnosti

(po veri, nešto više od polovine tog broja, ostali su sekularni). Podsećam da izjašnjavanje o narodnosti i veri nije bilo obavezno. Za Jevreje i za neke druge etničke grupe, posebno one koje su bile žrtve holokaušta i drugih progona (pre svega Romi, za koje najviši državni predstavnici danas priznaju da ih ima najmanje pet puta više nego što se izjasnilo na popisu), karakteristično je da nerado pristaju da budu registrovani, jer su razni spiskovi, crkvene knjige i drugo služili njihovim progoniteljima da ih pronađu. S druge strane, u članstvu jevrejskih opština u Srbiji, njih deset, ima blizu tri puta više članova od tog broja. No članovi opština mogu biti i nejevrejski bračni drugovi Jevreja, a mali broj Jevreja uopšte nisu članovi opština. Procenjujem kako nas u Srbiji ima između dve i dve i po hiljade. To je otprilike šest ili sedam odsto broja pre II svetskog rata i holokaušta (on se procenjuje oko 37.000, od čega je stradalo oko 82 odsto), s tim što se, s jedne strane, u periodu 1948-1952. više od polovine preživelih iselilo u novostvorenu državu Izrael, a, s druge strane, posle II svetskog rata doselio se, pre svega u Beograd, jedan broj Jevreja iz drugih delova Jugoslavije.

Jevreja je na današnjoj teritoriji Srbije i u okolnim zemljama bilo još pre mnogo vekova. Broj je naročito povećan od XVI veka, kada se u Otomansko carstvo (uključujući i Balkansko poluostrvo), u kojem su bili dobro primljeni, doselio za ono vreme znatan broj Jevreja proteranih iz Španije (1492) i Portugala (1496). Antisemitizma je u proteklim vekovima bilo na svim teritorijama koje danas čine Srbiju. Bio je to verski antisemitizam, pre svega katoličke crkve, ili trgovaca, ugostitelja i drugih, kojima je smetala konkurencija Jevreja i koji su tražili da im se ograniči nastanjivanje ili bavljenje nekim poslovima. U Vojvodini, na primer, posle isterivanja Turaka iz Budimskog pašaluka krajem XVII veka, tokom XVIII veka počelo je naseljavanje pripadnicima raznih naroda iz Austrijske imperije. Samo je Jevrejima to bilo zabranjeno. Oni su u Evropi počeli dobijati građanska prava i ravnopravnost tek posle Francuske revolucije.

U Srbiji posle ustanaka u XIX veku Jevreji se dugi niz godina nisu smeli nastanjivati i poslovati van beogradskog šanca, jer su bili konkurenti domaćim trgovcima. Tek na Berlinskom kongresu 1878. godine postali su ravnopravni građani, pošto je priznanje ravnopravnosti svih vera bilo uslov da Srbija postane nezavisna država. Antisemitizam u to vreme često je bio "uvozni", iz Austrije, odnosno Austro-Ugarske, Rusije itd., ponekad preko Vojvodine. U tom kontekstu pomenuću antisemitsku knjigu vojvođanskog srpskog prvaka Jaše Tomića (1856-1922) *Jevrejsko pitanje* (Novi Sad, 1884).

U Kraljevini SHS, odnosno Jugoslaviji, bilo je antisemitskih ispada, pre svega napisa, u beogradskim "revolvertaškim" listovima, ali pred rat i u ozbiljnom Stojadinovićevom *Vremenu*. Pravoslavni bogomoljački pokret, blizak vladici Nikolaju Velimiroviću, objavljivao je u svojim publikacijama antisemitske tekstove, uključujući delove *Protokola sionskih mudraca*. Sam Velimirović je još tridesetih godina ispoljavao simpatije za Hitlera i nacističke ideje. U Kraljevini Jugoslaviji se prvi put srećemo s jednim antisemitskim političkim pokretom, "Zborom" Dimitrija Ljotića. Poslednje jeseni pred rat, 5. oktobra 1940. godine, vlada Cvetković-Maček donela je dve antijevrejske uredbe: o zabrani Jevrejima da trguju nekim namirnicama i o uvođenju *numerusa claususa* za upis Jevreja u prvi razred srednjih škola i na prvu godinu studija.

Vreme od aprila 1941. do kraja rata bilo je vreme holokausta, dake masovnog uništavanja Jevreja bez obzira na uzrast, pol, veru (ukoliko su je oni ili njihovi preci promenili). To su, na teritoriji okupirane Srbije, uključujući Banat, koji je u njoj zbog velikog broja etničkih Nemaca imao poseban položaj, sprovodili pre svega nacističke institucije (SS i Gestapo), ali i jedinice regularne nemačke vojske. Pomagala im je prvo Aćimovićeva komesarska uprava, a potom Nedićeva vlada i njena policija i oružane formacije. Pomoć se sastojala u čuvanju po zatvorima i logorima (Banjičkom i drugim), pronalaženju i hapšenju skrivenih i sl. Pomagali su i Ljotićevi odredi. U Pirotu, koji je bio dat Bugarskoj, u uništavanju Jevreja nacistima su pomagale bugarske vlasti. U Sremu, dodeljenom Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, likvidaciju Jevreja sprovodile su direktno ustaše. U Bačkoj, koja je pripala Mađarskoj, Jevreji su bili žrtve nekoliko masovnih ubistava u tzv. racijama (Novi Sad januara 1942. i dr.), slati su u radne bataljone na istočnom frontu, ili na prinudni rad u Borskom rudniku, a u leto 1944, zajedno sa Jevrejima iz same Mađarske, odvedeni su u Aušvic.

Posle završetka rata, malobrojni preživeli iz logora smrti, iz logora za ratne zarobljenike, iz JNA, iz skrovišta itd. ponovo su se okupili po svojim opštinama. Od predratnih 57, rad su, većinom nakratko, obnovile samo 24, da bi se danas broj sveo na samo devet (uz onu iz Prištine, koja je u izgnanstvu). Jevreji kao verska i etnička grupa imali su isti tretman kao i sve druge grupe. Vlasti su se borile protiv nacionalizama; nije bilo dozvoljeno širenje nacionalne, verske, ili rasne mržnje, pa ni antisemitizma, čak ni u periodu posle prekida diplomatskih odnosa s Izraelom. To ne znači da je antisemitizam definitivno bio eliminisan. I dalje je postojao latentno i počev od sredine osamdesetih godina prošlog veka počeo se sve više ispoljavati. Tada su, na primer, ponovo štampani *Protokoli sionskih mudraca*, koji su otad objavljeni u još desetak izdanja.

Obnavljanje višepartijskog sistema i demokratizacija društva omogućili su otvoreno ispoljavanje antisemitizma, uz pozivanje na slobodu mišljenja i reči. Obrazovan je niz nacionalističkih, šovinističkih, rasističkih i sličnih organizacija i pokreta koji otvoreno šire mržnju prema Jevrejima. Vratili su se iz emigracije ili izašli iz podzemlja pojedinci koji su pre i za vreme II svetskog rata simpatizovali i propagirali fašizam i nacizam, a za vreme okupacije saradivali s okupatorima. Zbivanja devedesetih godina i stanje stvoreno posle njih doprineli su umnožavanju takvih organizacija, porastu broja njihovih članova i simpatizera, kao i njihovoj radikalizaciji. Uspostavlja se kontinuitet sa stanjem pred II svetski rat i tokom njega.

Mlake reakcije vlasti, ako ih je uopšte bilo, doprinele su tome da je stanje danas u toj oblasti veoma loše i štetno po interese i ugled zemlje u svetu. Gotovo sve političke partije, kako one na vlasti tako i one u opoziciji, načelno osuđuju, uz ostale devijacije, i antisemitizam, a ponekad verbalno reaguju na pojedine incidente, kao što su ispisivanje grafiti, rušenje spomenika na grobljima, slanje pretećih pisama (fizičkog nasilja zasad nije bilo). Međutim, kada je nedavno donet Krivični zakon Srbije, nije uvažen zahtev Saveza jevrejskih opština da se u njega unesu nova krivična dela, poput negiranja holokausta, gasnih komora i slično, veličanja nacističke ideologije i vođa (Hitlera, na primer, Ratibor Đurđević otvoreno slavi kao velikog vizionara, čije vreme tek dolazi). Ni Srpska radikalna stranka, koja važi kao ekstremno desničarska, ne propagira antisemitizam. Njen vođa dr Vojislav Šešelj još pre odlaska u Hag izjavio je kako ima dobrih i loših Jevreja, kao što ima dobrih i loših Srba. Doduše, SRS je, dok je bila na vlasti u Zemunu, za počasne građane tog grada proglasila antisemite Lepena, Žirinovskog i Šenhubera, a u njenom organu *Velika Srbija* objavljeni su *Protokoli* (mali broj preostalih primeraka, u vreme dok je SRS bila u opoziciji Miloševiću, policija je zaplenila, na osnovu još u SFRJ donete zabrane tog spisa).

Drukčija je situacija kad je reč o raznim pokretima i organizacijama, naročito mladih, među kojima ima izrazito antisemitskih. Takvi su "Obraz", "Justin Filozof", "Dveri", da ne govorim o skinhedsima, koji su uvek spremnim na fizičko razračunavanje sa manjincima, obojenim strancima itd., sve do ubistva. Neki od njih sebe smatraju vernicima, pozivaju se na pravoslavlje, mada se Srpska pravoslavna crkva u više navrata distancirala od njih i osudila antisemitizam. Predstavnici Jevreja u Srbiji imaju dobre odnose sa SPC. Jedino sporno među njima jeste proglašenje za svetitelja vladike Nikolaja Velimirovića, autora jednog od najgrubljih i najogavnijih tekstova o Jevrejima, napisanog za vreme njegovog kratkotrajnog boravka u "počasnom zatvoru" u logoru Dahau pred kraj II svetskog rata.

Antisemitizam se širi putem medija, u čemu se ističu neki beogradski tabloidi, i knjiga (pored obaveznih *Protokola* tu je *Jevrejsko ritualno ubistvo*, ili *Hazarsko kraljevstvo*, u kojem je antisemitizam kamufliran kao kritika Hazara, i na desetine, ako ne i stotine drugih), koje se prodaju u knjižarama, na ulicama, na sajmovima. Posebno se u izdavaštvu ističe nekadašnji ideolog i propagandista prvo Milana Nedića, pa Draže Mihailovića, Ratibor Đurđević, koji je uspeo da izbegne u SAD, odakle se vratio devedesetih godina. Osnovao je svoje izdavačko preduzeće “Ihtus – Hrišćanska knjiga”, koje je objavilo na desetine njegovih ili prevedenih antisemitskih knjiga. Nedavno se u glasilu SPC *Pravoslavlje* javio još jedan relikv iz doba okupacije, ljotićevac Đorđe Perić, inicijator “antimasonske izložbe” u Beogradu prve ratne godine, prikazom starih pesama, među njima antijevrejskih, uz preporuku da one budu ponovo objavljene. Antisemiti idu ukorak s vremenom: recimo “Nacionalni stroj”, kako se tvrdi iz Jagodine, koristi Internet, šaljući svoje antisemitske poruke preko sajtova u SAD. Ne prestaju priče o antisrpskoj zaveri Jevreja, nekada samih, nekada zajedno s raznim drugim neprijateljima Srba: Vatikanom, islamskim zemljama, SAD, Nemačkom, Hrvatima, Albancima ... Objavljuju se liste s imenima neprijateljskih Jevreja iz zemlje i sveta, na kojima mnogi uopšte nisu Jevreji. Naravno, ne pominju se Jevreji koji su bili na strani Srba, počev od “najuglednijeg intelektualca današnjice” Noama Čomskog. Širi se tvrdnja kako su Jevreji izabrali Srbiju da u nju premeste svoju državu ako budu isterani s Bliskog istoka, pa zato ovde kupuju zemlju i naveliko grade. Nema antisrpske zavereničke akcije začete u nečijoj mašti koja se ne pripisuje Jevrejima.

Aleksandar Lebl

ANTI-SEMITISM IN SERBIA

Summary

The author emphasises the fact that almost all extremist parties, organisations and movements are at the same time anti-Semitic. Religious anti-Semitism is the strongest and most frequently it is the basis of all other forms of anti-Semitism. Christian dogmas on Jews as killers of Jesus were rejected by the Catholic Church in the middle of the 1990s, while they are still in force in the Orthodox Church. Since the text deals with anti-Semitism in Serbia, the author gives an overview of the status of Jews in Serbia throughout history as well as the chronology and forms of anti-Semitism. Between the two world wars the most prominent proponents of anti-Semitism in Serbia were the following: the religious movement of Nikolaj Velimirovic, the movement “Zbor” of Dimitrije Ljotic, the tabloids and the journal *Vreme* before the Second World War. In

1940 the Government Cvetkovic-Macek adopted two anti-Semitic regulations. After the Second World War when the communist came into power and introduced national and religious equality, anti-Semitism was terminated. Unfortunately, in 1980s the anti-Semitism started to emerge again primarily by the emergence of the Protocol of Zion wise men and following that by the formation of different chauvinist and racial organisations which do not encounter a strong reaction from the democratic government. In certain journalist texts and books Serbs are presented as the victims of a Jewish conspiracy. The author reproaches the non-inclusion of “negation of Holocaust, gas chambers, glorification of Hitler” etc as a criminal offence in the Criminal Code of Serbia.

Key words: anti-Semitism, religious anti-Semitism, Jews, Serbian Orthodox Church, Serbia

Voja Stanić, *Crkva*, 1977.